AUI, secţiunea III e, Lingvistică, tomul LVIII, 2012

Despre formele verbale supracompuse de tipul am fost cîntat, am fost cîntînd

Constantin FRÂNCU

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi

0.1. În excelentele sale studii lingvistice privind primele cinci cărți ale *Bibliei* de București (1688) și ale manuscriselor ei (ms.45 și ms.4389 din BAR),în studiul despre limba *Paliei* de la Orăștie (l582),în monografiile lingvistice privind normele limbii literare în operele lui Eminescu și Caragiale precum și într-un articol publicat în SCL(XLIV,nr.3,l993,p.l77-181), regretatul nostru profesor,Vasile Arvinte, s-a ocupat pe larg de construcțiile verbale *a fi +gerunziul, a fi + participiul*, care apar în textul *Bibliei* și în manuscrisele ei,dar și in alte texte religioase printre care și *Palia* din l582 considerându-le construcții calchiate din greacă, slavă, sau maghiară. „Originea acestor construcții se găsește în modele străine,în cel grecesc,din care s-a creat cel latinesc,apoi în cel slavonesc și în unele cazuri,în cel maghiar” (Arvinte, St., III,12). De proveniență ebraică, unele construcții perifrastice au trecut în greacă fiind calchiate de traducătorii evrei ai *Septuagintei*, apoi în latină, iar după aceea în toate limbile europene prin traducerea *Bibliei*. De pildă, autorul comparînd textele românești ale *Bibliei* de la l688 și ale ms.45 și ms.4389 cu originalul grecesc a constatat că cele mai fidele originalului grecesc sînt BB și ms.45, scris de N. Milescu, care calchiază întocmai forma cu gerunziul din greceşte de tipul *am fost făcînd* pentru exprimarea perfectului indicativ, în timp ce ms.4389 se îndepărtează puțin de de original folosind forma cu participiul, corespunzătoare celei dintr-un model slavon de tipul *am fost făcut.* Modelul slavon al unor construcții cu *a fi +gerunziul* sau *participiul* în texte traduse din slavonă a fost constatat de multă vreme, iar cel maghiar, pe lîngă cel slav, pentru *Palia* de la Orăștie, mai recent de Alexandru Gafton, în volumul scris împreună cu profesorul Vasile Arvinte, *Palia de la Orăștie* (l582), II, *Studii*, Iași, 2007, 150-159).

0.2. O părere oarecum diferită de cea prezentată mai sus am avut în teza mea de doctorat îndrumată de regretatul meu profesor, susținută în 1972 dar publicată abia în anul 2000 *(Conjunctivul românesc și raporturile lui cu alte moduri,* Iași, 2000, p.57, 112-115, ediția a II-a, Iași, 2010, p. 61, 119-123) și în studiul *Geneza și evoluția timpurilor verbale supracompuse în limba română* (în ALIL, Iași, l983-l984, A. Lingvistică, p.23-61), în care arătam că formele perifrastice verbale de tipul *am fost cîntat, am fost cîntînd, să fi*(u), *cîntat, să fi*(u) *fost căntat, să fi*(u) *cîntînd, să fi*(u) *fost cîntat, să fi*(u) *fost cîntînd, aș fi cîntat, aș fi fost cîntat, aș fi cîntînd, aș fi fost cîntănd, voi fi fost cîntat, voi fi fost căntînd* nu pot fi considerate numai calcuri după modele grecești, slavone sau din alte limbi, ci pot fi explicate mai întîi prin acțiunea *factorilor interni* care au acționat în cursul formării și evoluției limbii

BDD-A1651 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:28 UTC)

române, mai ales în perioada preliterară şi în româna veche. După prăbuşirea sistemului verbo-temporal latin, prin excelenţă sintetic, în latina populară şi în faza romanică primitivă în locul formelor simple apar formele compuse, mai regulate şi mai expresive. Perfectul latin, care prezenta multe neregularităţi (fiind forte sau slab, cu sau fără reduplicare) era un punct nestabil în sistemul perfectului, de aceea el este concurat de formaţia perifrastică de tipul *habeo cantatum,* devenită perfectul compus, care reuşeşte să-l elimine din multe părţi ale Romaniei, inclusiv din majoritatea graiurilor dacoromâne. Mai mult ca perfectul indicativ de tipul *cantaveram* era şi el un punct slab în sistemul perfectului şi de aceea a fost înlocuit în limbile romanice apusene de formaţii perifrastice cu auxiliarul *habere* sau *esse* la imperfect şi participiul trecut, numai dacoromâna (nu şi dialectele din sudul Dunării) are o formă sintetică de mai mult ca perfect de tipul *cântase,* provenit din mai mult ca perfectul conjunctiv. Acesta introducea o asimetrie în miocrosistemului indicativului; ca urmare el este înlocuit în multe graiuri româneşti nordice de o formaţie perifrastică supracompusă de tipul *a fost cântat,* creată prin auxilierea auxiliarului, ca la diateza pasivă, procedeu cunoscut şi în alte limbi, romanice şi neromanice.Formaţii perifrastice cu *a fi+ participiul (*cu două sau trei elemnte) au înlocuit formele sintetice de viitor (*cantabo*), de viitor anterior (*cantavero*), conjunctiv perfect (*cantaveram),* infinitiv perfect (*cantavisse)*, apărînd prin gramaticalizare forme de tipul *voi cânta, voi fi cîntat, să fi(u) cântat, aş fi cîntat* (care în afară de prima, au primit şi valoare de prezumtiv), *a fi cîntat.* Prin auxilarea auxiliarului, procedeu prezent la multe timpuri din diateza pasivă, ea însăşi prin excelenţă perifrastică, au putut să apară în limba veche formele supracompuse exprimînd anterioritatea în trecut de tipul *voi fi fost cîntat, să fi(u) fost cîntat, aş fi fost cîntat, a fi cîntat* la diateza activă şi reflexiv-pronominală, primind şi valoare de prezumtiv perfect în anumite contexte. În mod similar, prin analogie cu aceste forme, au apărut perifrazele cu gerunziul exprimînd o acţiune sau stare durativă în trecut (tipul *am fost cîntînd, eram cîntînd, voi fi fost cîntînd, să fi(u) fost cîntînd, aş fi fost cîntînd,* ultimele trei şi cu valoare de prezumtiv perfect) sau în prezent (*voi fi cîntînd, să fi(u) cîntînd, aş fi cîntînd, a fi cîntînd*), care au şi valoare de prezumtiv prezent în anumite contexte. Astfel de forme supracompuse vor fi apărut în româna veche începînd cu secolul al XVI-lea devenind mai frecvente în cursul următorelor două secole atît în vorbirea populară, cît şi în variantele literare. Punctul de plecare pentru pentru formele perifrastice cu gerunziul este în latina populară, în care existau formaţii de tipul *fui cantando,* devenită în limba româna veche *fui cîntînd*, iar prin înlocuirea perfectului simplu *fui* cu perfectul compus, *am fost*; în unele graiuri nordice putea rezulta forma *am fost cîntînd,* funcţională în acele graiuri. Chiar dacă formaţia *de* tipul *fui cantando* putea fi de provenienţă grecească în latina populară, în română ea este de origine latină, fiind perpetată necontenit, după părerea noastră, din latina populară pînă astăzi. Această ipoteză a fost privită cu rezerve de profesorul nostru, Vasile Arvinte: „După C. Frâncu,formele perifrastice ar fi moştenite în română din latina populară. În sprijinul acestei idei, sînt invocate

BDD-A1651 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:28 UTC)

construcţiile perifrastice din textele nereligioase, particulare, şi apariţia sporadică a unor astfel de construcţii în unele graiuri populare din Transilvania. În cazul textelor laice, construcţiile perifrastice au apărut sub influenţa limbii bisericeşti, prin imitaţie. Prezenţa lor în unele graiuri dacoromâne urmează a fi explicată... Pentru limba română literară, originea acestor construcţii perifrastice nu trebuie căutată în graiurile populare româneşti, ca în cazul altor fenomene care apaţin la ceea ce se numeşte «baza dialectală a românei literare». Originea acestor construcţii se găseşte în modelele străine, în cel grecesc, din care s-a creat cel latine, apoi în cel slavonesc, şi, în unele cazuri, în cel maghiar. Avem a face, aşadar, cu un fenomen caracteristic aspectului literar scris al limbii române, şi anume cu împrumutarea unor structuri proprii unui text sfînt, care trebuia transpus cît se poate de servil într-o limbă vernaculară" (Arvinte, STL.III,12). Aceste obsevaţii judicioase şi incitante la cercetare precum şi unele conversaţii pe care le-am avut cu profesorul nostru în urmă cu cîţiva ani în care mă îndemna să cercetez mai multe documente particulare, inscripţii şi însemnări, dar şi texte literare netraduse, începînd cu secolul al XVI-lea, precum şi materialele dialectale în special pe cele din ALR, m-au determinat să îndeplinesc acest sfat prietenesc, pentru a-mi face ipoteza mai nuanţată şi mai plauzibilă. Rezultatele cercetării nu puteau fi mai bine publicate decît în acest volum omagial în memoria iubitului nostru profesor,Vasile Arvinte.

1.1. Cercetarea noastră s-a făcut ţinîndu-se seama de perspectivele *diacronică, diatopică, diastratică*, *diafazică*, *diamesică* şi *comparativă* (cu situaţia din alte limbi, în special romanice, în care există forme supracompus echivalente sau asemănătoare).

1.2. Din punct de vedere *diacronic* şi *diatopic,* constatăm că formele de tipul *am fost cîntat*, *am fost cîntînd* sînt înregistrate în documente particulare dacoromâneşti reprezentînd atît graiurile nordice cît şi pe cele sudice încă din secolul al XVI-lea. Valoarea semantică a acestor forme era de *perfect compus anterior*, exprimînd anterioritatea faţă de o acţiune sau o stare trecută şi încheiată definitiv. Exprimînd anterioritatea faţă de o acţiune trecută, forma de tipul *am fost cîntat* primeşte uşor valoare de *mai mult ca perfect,* ca timp de relaţie în special în propoziţii subordonate. În propoziţii independente sau în principalele dintr-o frază, valoarea ei este de perfect compus cu care se intersectează în „lumea *narată*" (*Erzaelhte Welt*, după denumirea lui H. Heinreich, 1964). De fapt, ambele forme discutate apar numai în „lumea narată", nu şi în „*lumea comentată*" (*Besprochene Welt*). Forma de tipul *am fost cîntînd* avea valoare de perfect compus cu care se intersecta, dar întroducea şi o nuanţă de aspect durativ în trecut. Iată cîteva exemple concludente pentru cele spuse mai sus, selectate din cele mai vechi documente dacoromâneşti, scrise de oameni cu puţină carte şi cultură (zapise de vînzare–cumpărare, scrisori particulare, însemnări şi inscripţii):

„Adecă eu, Petrea Brahăş, scriu şi mărturisesc cu cestu zapis al mieu cum *am fost cumpărat* o parte de ocină din sat din Brăhăşeşti, de unde *au fost şedzînd* Cudrea" (1577, Brăhăşeşti, j.Galaţi, DÎ, 154), „Şi *au fost dat* galbeni de toţi 93"

BDD-A1651 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:28 UTC)

(1600, Bălgrad, însemnare, DÎ, 144), „Cîți săraci *au* fost *scăpat* mai dinainte vreme den robiia turcilor" (l599, Tîrgoviște, scrisoarea unor boieri munteni, DÎ, 111), „Am rugat pentru neşte oameni, ce *au fost ucis* pre 1 secui den Săcele, ce pre alții i *au fost vătămat*" (l587, Brașov, înștiințare. CLRV, 123, DÎ, 203), „rog pre dumneta ce-*au fost dat* Sigmon craiu crăiasei să-i dai şi dumnieta" (l600, Transilvania, scrisoare, DÎ, 128*, „ținuturile... le-au *fost luat* turcii" (l600, Transilvania, scrisoare, DÎ, 131, 133), „Şi *au fost trecuți* ai de la Adam până acmu 7105" (l597, j.Vîlcea, propoziție independentă la sfîrșitul unui zapis de cumpărare, DÎ, 108), „Cînd amu venit, ei *au fost mers* şi *au fost grăit* şi la Marif şi lu Piri" (l593, Moldova, din scrisoarea unui necunoscut către Petru Șchiopul, DÎ, l84), „pentrucă l-*au fost mînat* nemişi să meargă cu turcii solii" (1600, Transilvania, salvconduct, DÎ,140), „Alta, ce tituluș au fost dat lu Bator Jigmon, acela să să dea şi domnii lui" (l600, Alba Iulia, din doleanțele lui Mihai Viteazul ca răspuns la mesajul împăratului Austriei Rudolf al II-lea, DÎ, 145), „au fost cerut dumnealui" (l600, Transilvania, act diplomatic, DÎ, 135), „Despre ceaea care au fost chemat pre Batăr Jigmon" (l600, Transilvania, scrisoare, DÎ, 136), „l-au fost pus" (l600, Transilvania, poruncă a lui Mihai Viteazul, DÎ, l38), „Iară cum au fost trimis Măria lui solul, pre Tarnovschi, noi sîntem gata a sluji mării lui şi țării mării lui" (l600, Moldova, scrisoare diplomatică, DÎ, 143) etc.

După cum se observă din exemplele date, formele supracompuse cu participiul ocupă o poziție intermediară între perfectul compus şi mai mult ca perfectul sintetic de tipul *căntase*(m), folosit mai rar în textele citate decît formele supracompuse mai ales în graiurile de peste munți, în care concurența dintre ele începuse, probabil, din perioada preliterară. Formația de tipul *am fost cîntat* era funcțională şi practic gramaticalizată în graiurile din secolul al XVI-lea, căci formația premorfologică cu participiul variabil (ca la diateza pasivă) apare extrem de rar. Am citat mai sus formația premorfologică *au fost trecuți*, cu participiul cu formă de masculin plural care este singulară în documente, în comparație cu textele literare religioase, mai tradiționale, în care apare de mai multe ori *au fost muriți* (CC2, 199) etc. Mai putem cita forma cu participiul antepus de tipul „*fost-au lăsat* lui" (1600, Transilvania, DÎ, 135). Subliniem valoarea „existențială" a celor două forme, valoare prezentă şi în alte limbi romanice, a formelor supracompuse de perfect compus (pentru această valoare, vezi Apothelos, 2010; Melchior, 2012). Aceste date pledează pentru ipoteza că formele discutate erau funcționale în graiurile dacoromâne înainte şi în timpul în care au loc primele traduceri de texte biblice în limba română.

2.l. În secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea formele supracompuse de tipul *am fost cîntat, am fost cîntînd* apar, prima mai frecvent, a doua mai rar, atît în documentele particulare şi însemnările care reprezintă graiurile nordice cît şi în cele care reprezintă graiurile sudice: *Moldova şi Bucovina:* „o parte de ocină den Săpoteni ce *s-au fost legîndu* de o moşie" (l638, Iaşi, CLRV, 206), „Aşijdere, şi ceea vie *au fost dat*-o tot Dumitru Belici la sfînta mănăstire" (1663, Moldova, DII, II, 59), „am vîndut a noastră ocină şi cumpărătură ce *am fost cumpărat* de la Irina" (1664, DII, 64), „ am vîndut şease fălci de vie carele le-*am fost dat* noi de zestre fetii

BDD-A1651 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:28 UTC)

noastre Marii" (l665, Iaşi, DII, II, 72), „Deci eu apoi, *m-am fost tocmit* cu Umer Cilibi" (l671, Iaşi, DII, II, 306, 307), „Iară de la o vreame încoace, călugării de la Golău *au fost luînd* giumătate din venitul feredeului şi le-*au fost făcînd* mare împresurătură" (l675, DII, II, 401), „Si aceste vii le-*am fost pus* zălog" (1708, Iaşi, DII, III, 314), „un zapis ce *au fost căzut* la mîna mea" (l709, Iaşi, DII, III, 332), „aceste case fiind lîngă a dumisale n-*au fost încăpînd* alţii să le cumpere" (ibid., 332), „au arătat pe o scrisoare ce *au fost arătînd* în taină la domnie" (1713, Iaşi, DII, III, 396), „atunce s-au dus şi Păun din ţară şi de a dzecea n-*au fost apucat* a lua Păun, nici călugării ce-au fost la mănăstire n-*au fost apucat a* lua, căci ducîndu-să Păun din ţară s-au pustiit mănăstirea" (1717, satul Buciumi, DII, III, 466), „*ne-au fot pus* de soroc ca să mergem la divan" (l762, Cernăuţi, DB, VIII, 47), „au ţînut acel loc care *s-au fost şi împărţit*" (1795, Bănila Moldovenească, Bucovina, DB, VIII, 155), „*s-au fost adunat* cîţiva oameni" (1799, Rîşca, DRA, II, 704), „Această sfîntă carte *am fost vîndut*-o eu fiind cam silit" (1790, Moldova, ÎMCM, II, 484); valoarea de perfect compus în această propoziţie independentă este evidentă, „altă dată n-*am fost văzut* aşa lucru" (1791, Moldova, ÎMCM, II, 495; aici valoarea de mai mult ca perfect este clară.

Ţara Românească: „*Şi* le-*au fost făcut* şi cărţi domneşti" (1630, Muntenia, forma aceasta apare de trei ori în acelaşi document, DRH, XXIII, 208), „l-*au fost ucis* feciorii lui" (1630, Muntenia, DRH, XXIII, 192), „*fost-au eşit* aceşti rumâni de la mănăstire mai înainte vreme în zilele celor domni bătrîni, au *fost-au eşit* de la Mihai vodă încoace? Noi am adeverit cum *au fost eşit* de la mănăstire şi mai încoace de legtura lui Mihai vodă şi *au fost luat* şi ei bani de la Tudor sulger" (1630, Muntenia, DRH, XXIII, 228), „ Deci o *au fost vîndut* mai de înainte vreme vornicesii" (1631, Bucureşti, DRH, XXIII, 319), „au spus Pană ceauşul că *au fost căzînd* Tudoran pitarul pre mori" (1631, Muntenia, DRH, XXIII, 424), „satele ...*au fost dînd* numai bir direct" (1632, Muntenia, DRH, XXIII, 532), „Şi iar partea mea de la Nucşoară *fostu*-i-au *dat* sfintei mănăstiri încă ma denainte vreme cu zapis, cu cărţi" (l632, Muntenia, DRH, XXIII, 551) ;remarcăm şi aici forma inversă, „ mărtursind că cît au şezut pe acel loc tot *au fost dînd* chirie la sfînta mănăstire" (1677, Bucureşti, DIB, I, 172), „*fost-au făcut* alţii pe loc case" (l677, Bucureşti, DIB, I, l73), „Care case au fost ale ale mătuşii noastre Mariei zăbunăresei mai nainte vreme şi le-*au fost dat* tătînelui nostru" (l736, Bucureşti, DIB, I, 351), „Şi după jalba ce *au fost dat* la răposat Constandin vodă Brîncovean din divan *au fost orînduit* pre amîndoi mai sus numiţii boieri ca să-i judece" (1754, Bucureşti, DIB, I, 421).

Transilvania şi Banat. Deşi formele supracompse în discuţie caracterizează şi astăzi graiurile de peste munţi, atestările pentru secolele menţionate sînt rare, căci şi documentele particulare şi însemnările din regiunile ardeleneşti şi bănăţene sînt mai puţine decît cele din regiunile de dincoace de munţi. Am selectat următoarele exemple: „Şi eu dascălul Sturdze *am fost fugit* în Ţara Turcului în Sînt Andriaş" (l708, Sînt Andriaş, lîngă Timişoara, CÎD, 171), „Crez, tu *ai fost crezut*"(1708, Maramureş ms.577 din BAR, copist maramureşean, 65[r]), „ce *aţi fost isprăvit* că *aţi*

BDD-A1651 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:28 UTC)

fost venit la Gubernie ca să ştiţi că aţi isprăvit" (1761, Sibiu, din scrisoarea unui căpitan din Sibiu, ADSB, 21), „ne rugăm precum şi mai demult ***ne-am fost rugat*** înaintea cinstitului magistrat" (l771, Şcheii Braşovului, plîngere civilă a obştii românilor" (ADSB,29), „El prezes consistoriumului au rămas, prin sate ***au fost umblînd,*** ci toţi cu sfială mîna i-***au fost sărutînd*****"(**sfîrşitul sec. al XVIII–lea, începutul sec. al XIX-lea, Banat, SHCB, 188), „Iară oberlaitnantul Stoico Stanoilovici cu alţi feciori i-***au fost suduind*** pre Mahomed şi muierea şi legea" (ibid., 247), „Hasan paşa de la Teregova n-***au fost avînd*** 1000 de turci la sine" (ibid., 247), „Aşa, robii şi alţii, creştini, ce demult de bună voie ***s***-or ***fost turcit*** (: luasă relighionul mahometan) nu să opriră aici" (ibid., 166); autorul foloseşte forma de auxiliar ***or,*** provenită de la viitor, formă specifică graiului bănăţean), „Însă şi tată-meu avînd synghilia, la umeru cămeşii cu petec ***au fost cusut***-o" (ibid., l87), „Însă într-aceasta, alţii cu vro oglindă mare şi cu ocheane de pe alte dealuri *au fost căutînd* în Laz Mare lagheru" (ibid., 247).

2.2. În alte texte netraduse, în primul rînd în cronicile moldoveneşti şi în cele munteneşti, dar şi în scrierile lui D. Cantemir, formele supracompuse discutate sînt destul de frecvente: „Şi i-***au fost spus*** Vasilie vodă cum ***au fost scris*** şi cărţi, să vie pentru treaba aceasta" (MCL, 139, „pănă şi copiii lui ***au fost mărs*** şi ei în pradă" (MCL, 56), „care şi alte ţări şi Ungurii ***s-au fost*** unit" (NCL, l49), „care aceste toate cu alt nume ***s-au fost numind***" (în altă variantă în locul formei supracompuse apare forma de imperfect *să chema*, NCL, 128), „neaşteptînd cele ce ***au fost poruncit*** şi *sfătuit*" (NCL, 434), „Şi aşa să pomeneşte că, după ce s-au mazilit şi au trecut Dunărea, nu- i-***au fost avînd*** de cheltuială ***s***-au ***fost îndatorînd*** la boiernaşii lui de bani de ***au fost cheltuind*** pe drum" (NCL, 7); constatăm folosirea a trei forme supracompuse cu gerunziul cu valoare de perfect compus intersectat cu imperfectul în aceeaşi frază), „Unde spun că cînd ***au fost dînd*** Pătru vodă bani de cheltuială bucatelor ***au fost*** *lăcămănd* şi ***au fost dzicînd:*** Acestea sînt lacrămile săracilor" (AUC, 293);remarcăm prezenţa în aceeaşi frază a trei forme supracompuse cu gerunziul a căror valoare de perfect se intersectează cu cea de imperfect), „Aşijdere şi Costea păharnicul cu altă samă de oaste ce ***au fost gonit*** pre turci, de i-***a fost trecut*** Siretiul, au sosit" (AUC,670), „ Tîmplatu-s-au pre acea vreme de ***au fost vinit*** şi un ficior a lui Batişte vistiernicul. Şi afînd pre un orheian, anume Bosie, carele ***au fost ucis*** pre tată-său, Batişte vistiernicul l-***au fost închis*** în vartă fără de ştirea domnii" (INL, 7); remarcăm, de asemenea, frecvenţa formelor supracompuse în cronica lui Neculce, „zic că ***au fost umblat*** cu acea fămeae şi au îngrecat-o" (RPI, 69), „zic unii că *au fost trăgînd* nădejde de domnie şi Dicul spătariul" (RPI, 11); şi aici forma supracompusă de perfect compus cu gerunziul se intersectează cu cea de imperfect, „Tată-său Mihnea vodă după ce ***s-au fost turcit,*** iară domnii şi boierii ţării după vremile acelea au socotit să nu mai facă slujba într-însa şi ca 30 de ani au fost pustie, de ***au fost*** *băgînd* solii turci caii în biserecă" (RPI, 89);remarcăm folosirea în aceeaşi frază a formei supracompuse cu participiul şi a celei supracompuse cu gerunziul, „boiarii lui Leon vodă ***au fost cerut*** domn de la Poartă pre Radul vodă"

BDD-A1651 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:28 UTC)

(RPI, 95), „*Fost-au cerut* nemţii ajutor de la turci" (RPI, 73); trebuie remarcată forma cu participiul antepus la început de frază, „iar turcii *au fost ridicat* oaste în Ţara Ungurească" (RPI, 70), „Atuncea vizirul *fostu-s-au rădicat* cu toate oştile" (*Letopiseţul cantacuzinesc,* în CM, 77). La D. Cantemir, în *Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor,* formele supracompuse sînt atît de frecvente încît într-un pasaj de două fraze am întîlnit şase forme cu gerunziu: „La această poveste adaug alţii (dzice Bonfin) precum Ladislav să fie avut un cal, ce încă şi la fire *să fie covărşind,* căci voia domnului său, ca cum ar fi avut mente *au fost pricepînd.* Aşa au fost învăţat, cît în războiu şi el pre nepriiatin cu gura l-*au fost apucînd* şi dîndu-l gios, cu picioarele l-*au fost stropşind,* de la stăpînul său măcar o dată n-*au fost fugind* şi la loc de primejdie mare isteciune a priceperii *au fost arătănd"* (CHR, 126); ultimele cinci forme supracompuse au valoare de imperfect.

De multe ori forma supracompusă cu gerunziul avînd valoare de imperfect apare alături, în aceeaşi frază, cu forma supracompusă cu participiul avînd valoare de perfect compus: „în vîrvul acelui stîlp pre carele *s-au fost urcat* Laslău cînd *s-au fost rugînd* lui Dumnedzău" (CHR, 123). În *Divanul,* text cu versiune grecească, şi în *Istoria Hieroglifică,* Cantemir nu foloseşte astfel de forme supracompuse pentru perfect compus sau imperfect indicativ. Spre sfîrşitul secolului al XVIII forma cu gerunziu devine din ce în ce mai rară, fiind întîlnită mai ales în textele bisericeşti, ca de pildă, în *Biblia,* Blaj, l795: *au fost intrînd* (*Faptele apostolilor,* 14, 1), *au fost trecînd (*ibid., 9, 32). În schimb, forma cu participiu, pe lîngă valoarea de perfect compus anterior, primeşte din ce în ce mai des valoarea de mai mult ca perfect concurînd forma sintetică şi constituind, începînd cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a doua paradigmă a acestui timp verbal. Acest fapt este reflectat în gramaticile vremii. În prima gramatică românească, a lui Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, din 1757, se menţionează pentru „vremea cea trecută săvîrşită", paradigma compsă de tipul *am săvîrşit, ai săvîrşit, au săvîrşit* etc. şi paradigma supracompusă *săvîrşit am fost, săvîrşit ai fost, săvîrşit au fost* etc. (EG, 51). În schimb, cu 23 de ani mai tîrziu, S.Micu şi Gh.Şincai, în *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae,* Viena, 1780, ediţia a II-a, semnată numai de Gh.Şincai, Buda, 1805, nu mai menţionează forma supracompusă de tipul: „eu *am fost lăudat,* tu *ai fost lăudat*, el *au fost lăudat*" etc. la perfectul compus, ci la mai mult ca perfect ca prima paradigmă a acestuia (eu *am fost lăudat,* tu *ai fost lăudat, el au fost lăudat* etc., a doua fiind cea sintetică (*lăudasem, lăudaseşi, lăudase* etc.), MŞG,49, ediţia a doua,165).

2.3. În epoca modernă, forma supracompusă cu participiul se menţine în documentele particulare, în unele texte dialectale şi în textele literare influenţate de vorbirea populară, care redau vorbirea unor personaje sau pentru realizarea culorii locale: „ai fi slăbit şcoala, ce acolo *s-au fost rădicat*" (1804, Braşov, ADSB, 50), „Care căscioară *am fost cumpărat*-o dă la sfinţiia sa părintele" (l823, Bucureşti, DIB, I, 103), „două anaforale, ce *am fost luat* de la judecătorie" (1826, DIB, II, Bucureşti, 242), „încă ţ-*am fost aşternut* o jalbă...cînd *am fost şezut* la chir Ioan Craioveanul

BDD-A1651 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:28 UTC)

(l827, Braşov, ADSB, 76), „Îţi vei aduce aminte despre toate cele ce ni *s-au fost istorisit*" (7 noiembrie 1837, Iaşi, AlR, 124); în versiunea franceză echivalentul este perfectul compus *nous a dit*, „un timp mai îndelungat decît *am fost propus*" (ibid.,123); în versiunea franceză echivalentul este un mai mult ca perfect, *je* avais projete), „Un filozof arab...*au fost adunat* descrierea de foarte multe uneltiri viclene" (1 august l838, AlR, 155), „Mihai *au fost chemat* pre toţi creditorii visteriei" (circa 1840, Banat, DBS, 61), „Eu singur *am fost cuprins* această ţară" (ibid., 80); valoarea ultimelor forme compuse este de perfect compus, „Ci Basta, cel ce demult *s-au fost începceat* cu ardelenii şi prin svătuiri viclene *au fost descoperit* un plan amăgitor spre omorîrea lui Mihai, îi făgăduise din gură, zicîndu-i" (ibid., 81); prima formă supracompusă din această frază este de mai mult ca perfect, iar a doua are valoare de perfect compus), „D.Valiian, franţezu, fiind înclinat cu tinerii români în organizaţia ce au avutără, pentru turburarea publicului, *s-au fost trecut* peste graniţă" (1842, Bucureşti, DIB, II, 490); remarcăm folosirea formei supracompuse alături de forma regională muntenească *avutără*, „cu umilinţă *ne-am fost rugat*" (1843, Braşov, ADSB, 113), „partea ce *am fost luat*-o de zestre" (1852, Braşov, ADSB, 145), „predarea reversului nostru ce vi l-*am fost dat* la timpul său" (1882, Braşov, ADSB, 276), „*O fo zinit* acolo *şase* păcurari cu şase oi" (1922, Şieg, Maramureş, GFE, 313); aici valoarea formei supracompuse este de perfect compus) etc. Forma aceasta este folosită şi de unii din marii scriitori români. Prof. Arvinte dă multe exemple de tipul *a fost ajuns* 'ajunsese', *au fost căzut* 'căzuse', *a fost chemat* 'chemase', *ai fost lăsat* 'lăsaseşi', *m-am fost uitat* 'uitasem', *s-a fost deschis* etc.din opera poetică a lui Eminescu (Arvinte, 2008, 61-62) arătînd că forma de mai mult ca perfect perifrastic este prezentă „în graiul moldovenesc nordic (Botoşani) de unde a fost preluată de Eminescu" (Arvinte, 2007, 137). În opera lui Caragiale autorul găseşte numeroase forme perifrastice cu *a fi* la perfectul compus şi participiul cu valoare de de perfect compus (*s-a fost înşelat* 'se înşelase', *a fost luat* 'a luat', *am fost făcut* 'am făcut', *s-a fost născut* 's-a născut' etc cf. Arvinte 2007, 136-138), alături de forme cu aceaşi componenţă cu valoare de mai mult ca perfect. Forma cu gerunziul de tipul *am fost cîntînd* este mult mai rară în epoca modernă, în comparaţie cu cea cu participiul de tipul *am fost cîntat* care s-a fixat în unele graiuri nordice cu valoarea de mai mult ca perfect şi a concurat puternic forma sintetică de tipul *cîntasem.* Ea se mai întîlneşte în unele culegeri de folclor, în proza epică populară, în special în naraţiuni, fiind o caracteristică a „lumii narate" şi nu a „lumii comentate" (proza din APR conţine multe exemple cu forme supracompuse de tipul *am fost cîntînd*). Această formă intră în unele graiuri ardelenreşti în acelaşi microsistem cu formele de prezumtiv prezent de tipul *va fi cîntînd, să fi cîntînd, ar fi cîntînd.*

2.4. Cercetînd situaţia din graiurile populare prezentată de materialul din ALR, serie nouă, vol. VII (hărţile 2017, 2018, 2019, 2020, am constatat că formele supracompuse de tipul *am fost cîntat* se folosesc pe o mare parte a teritoriului dacoromân pentru mai mult ca perfectul indicativ, cuprinzînd graiurile din Transilvania, Crişana, Maramureş, Banat, Moldova de nord şi Bucovina. În graiurile

BDD-A1651 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:28 UTC)

din Muntenia, Oltenia, sudul Ardealului şi Dobrogea, acestor forme le corespund formele sintetice de tipul ***cîntasem.*** În unele puncte izolate din Transilvania şi Banat apar ambele forme: *cîntasăm, am fost cîntat.* În dialectul aromân şi în cel meglenoromân pentru mai mult ca perfect forma corespunzătoare este compusă din imperfectul lui ***a avea + participiu*** (arom. *aveamu căntată,* megl. *veam căntat*), iar dialectul istroromân foloseşte forma de perfect compus urmat de adverbul ***uet*** 'deja' (istr. *am căntat uet* 'am cîntat deja').

3. Interpretat din punct de vedere ***diastratic***, ***diafazic*** şi ***diamesic***, materialul prezentat arată că încă din secolul al XVI-lea formele de tipul ***am fost cîntat, am fost cîntînd*** erau în graiurile populare şi aveau valoare de perfect compus anterior sau de mai mult ca perfect şi caracterizau stilul narativ, fiind o caracteristică a „lumii narate". Prin traducerea unor texte biblice, în special din greacă, dar în mai mică măsură din slavă şi din maghiară, aceste forme sînt întărite prin traducerea unor formaţii analoage din limbile din care se traduce. Astfel, din limba populară, ele trec în variantele literare ale vechii române literare, căpătînd noi valenţe din punct de vedere diafazic şi diastratic în scrierile unor cărturari ca D.Cantemir, Gh.Asachi, M.Eminescu, I.L.Caragiale. Din punct de vedere diamesic la început ele existau în „limba de aproape" (***Naehesprache***), mai tîrziu ele intră şi în „limba de distanţă" (***Distanzsprache***, după dichotomia stabilită de W. Oesteraicher şi P.Koch (1985; 1990), ca în sfîrşit să rămînă numai în prima.

4. Comparînd situaţia din limba română cu situaţia din alte idiomuri şi limbi romanice în care există forme supracompuse constatăm convegenţe, dar şi divergenţe. În limba franceză formele supracompuse de perfect compus apar încă din secolul ***al XV-lea***, dar astăzi ele apar numai în limba vorbită, mai rar în cea scrisă (cf .L.Foulet, l925, „Romania", LI, 203-252; M.Grevisse, A.Goose, ***Le bon usage***, Bruxelles, 2008, 1040): ***j ai eu subi, j ai eu chante, j ai eu vendu.*** Regional în sudul şi în sud-vestul Franţei precum şi în franceza din Elveţia ea este ***vivace*** (Carruthers, l999, 16; Melchior, 2012, 72). Forme supracompuse pentru perfectul compus se găsesc şi în occitană (***ai agut vist*** 'j'ai avu vu'), în friulană (***ai vut fat, o aj bu:t vjodut*** 'ho avuto visto', ***o vevi bu:t vjodut*** 'avevo avuto visto', cf. Paola Benica, în LRL, Band III, 1989, 578), în graiul venet, în catalană şi în alte dialecte ***romanice*** (cf. Melchior, 2012, 89; Holtus, 1995; Borghesan, l987-l988). Acestea dublează formele compuse din două elemente adăugînd un aspect de perfect existenţial (***parfait existentiel***, cf. Apothelos, 2010, 106). Prin urmare, ca şi alte limbi romanice, româna şi-a creat, alături de microsistemul formelor verbale simple, moştenite din latină, un microsistem de forme compuse şi un sistem de forme supracompuse, dar spre deosebire de alte limbi romanice, care au numai forme supracompuse de perfect compus (aşa-numitul perfect ***bicompus***), româna a mers mai departe amenajîndu-şi un microsistem de forme supracompuse, mai bogat, cu forme cu participiul şi cu gerunziul, capabile să nuanţeze exprimarea timpului, a aspectului inclus în timp şi a atitudinii subiective a vorbitorului faţă de acţiunea sau starea exprimată de verb. Modul prezumtiv, care conţine numai forme supracompuse pentru exprimarea

BDD-A1651 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:28 UTC)

prezentului şi perfectului, mod existent numai în română, este o dovadă privind extinderea formelor ***supracompuse şi în alte segmente modale***, iar formele supracompuse cu patru elemente ca *voi fi fost cîntat, voi fi fost cîntînd, să fi(u) fost cîntat, să fi(u) fost cîntînd, aş fi fi fost cîntat, aş fi fost cîntînd*, atestate în limba veche, cu valoare accentuată de ***prezumtiv perfect*** constituie punctul de desăvîrşire a unui microsistem supracompus. Se poate spune că în timp ce microsistemul timpurilor verbale supracompuse este în limbile ***romanice*** apusene ***„in fieri”***, în *română* el este ***„in esse”***. Forme supracompuse pentru ***perfect*** există şi în alte familii de limbi, ca de exemplu, în dialectele germane meridionale, în care forma supracompusă adaugă un aspect potenţial şi rezultativ unei construcţii de perfect: ***ich habe gesungengehabt,ich habe gearbeit gehabt*** (cf. Roedel, 2007, 103; Schaden, 2009, 252-255). De asemenea, în engleză există forme compuse cu ***gerunziul*** pentru exprimarea acţiunii durative (***I was going***), discutate de regretatul nostru profesor şi considerate ca avînd model ***grecesc*** (cf., Arvinte, St.III, l998, 12). Construcţii supracompuse similare pentru perfect supracompus se întîlnesc şi în unele limbi asiatice (de pildă,în coreană, cf. Kim Nam Kil, l975, 529-536).

5. În concluzie, considerăm că formele supracompuse discutate au apărut în graiurile dacoromâne ca urmare a unei tendinţe generale de trecere de la forme sintetice la forme compuse şi apoi la forme supracompuse. Acestea din urmă erau deja în graiurile dacoromâne atunci cînd s-au făcut traducerile de texte biblice din greacă, slavonă sau maghiară. Aceste traduceri, prin servilismul lor faţă de textul biblic din limba din care se traducea, au ajutat la intrarea şi răspîndirea, în variantele literare vechi din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, a formelor supracompuse discutate, mărindu-le frecvenţa şi capacitatea de nuanţare temporală, dar şi şi ajutîndu-le să-şi precizeze valoarea semantică de existenţialitate.

Sigle

ADSB - *Acte, documente şi scrisori din Şcheii Braşovului*, ediţie de Vasile Oltean, Editura Minerva, Bucureşti, l980.

AlR - *Alăuta Românească*, ediţie de Cornelia Oprişanu, Bucureşti, 1980.

APEP - *Antologie de proză epică românească*, vol I-III, Bucureşti, l975.

AUC - Axinte Uricariul, *Cronica paralelă a Ţării Româneşti şi a Moldovei*,ediţie de Gabriel Ştrempel, Editura Minerva, Bucureşti,1993.

CÎD - Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Editura Junimea, Iaşi, l975.

CHR - Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei romano-moldo-vlahilor*, vol .I, ediţie de Stela Toma, Editura Minerva, Bucureşti, 1999.

CLRV - *Crestomaţia limbii române vechi*, alcătuită de Al.Mareş, vol.I, Editura Academiei române, Bucureşti, 1994.

CM - *Cronicari munteni*, ediţie de Liviu Onu, Bucureşti, 1970.

DB - *Documente bucovinene*, vol. VIII-IX, ediţie de Teodor Bălan, Editura Taida, Iaşi, 2006.

DBS - *Damaschin Bojincă, Scrieri*, ediţie de N.Bocşan, Editura Facla, Timişoara, 1978.

BDD-A1651 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:28 UTC)

DIB, I, II - George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, vol. I-II, București, 1961, 1975.

DII - *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, editate de Ioan Caproșu, vol. II-IV, Editura „Dosoftei", Iași, 2000-2004.

DÎ - *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gh.Chivu, M.Georgescu, M.Ioniță, Al.Mareș, București, 1979.

DRA - *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, *Moldova*, București, 1966.

DRH - *Documenta Romaniae Historica*, A. *Modova*, B. *Țara Românească*,vol. XIX-XXIV, București, 1965-1974.

EG - Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatica rumânească* (1757), ediție de N..A. Ursu, București, 1969.

GFE - Tache Papahagi, *Grai, folclor, etnografie*, Editura Minerva, București, 1981.

ÎMCM - *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*, corpus editat de I. Caproșu și E. Chiaburu, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008.

INL - *Cronica lui Ioan Neculce copiată de Ioasaf Sava*, ediție de Zamfira Mihail și Paul Mihail, l980.

MCL - Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție de P.P. Panaitescu, București, l958.

MȘG - Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena, 1780, ediția a II-a, Buda, 1805.

NCL - Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție de Ioan Șt. Petre, București, 1942.

RPI - Radu Popescu vornicul, *Istoriile Țării Românești*, ediție de Const. Grecescu, l963.

SHCB - Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, ediție de Damaschin Mioc, Editura Facla, Timișoara, 1981.

Bibliografie selectivă

Apotheloz, Denis, 2010 - *Le passe compose el la valeur de parfait existentiel*, în „French Language Studies", 20, 2010, 105-126.

Arvinte, Vasile, St.,- *Pentateuchus id est Genesis;Exodus;Leviticus;Numeri; Deuteronomium. Studii lingvistice*, Iași, l998.

Arvinte, Vasile, 2007 - *Normele limbii literare în opera lui I.L. Caragiale*, Casa Editorială „Demiurg", Iași, 2007.

Arvinte, Vasile, 2008 - *Normele limbii literare în opera lui Mihai Eminescu*, Casa Editorială „Demiurg", 2008.

Borghesan, Barbara, 1987-1988 – *Formi verbali „surcomposees" in fracese e în altre lingue romanze*, Udine, 1987-1988.

Carrutthers, Janice, 1999 - *A problem in sociolinguistic methology: investigating a rare syntactic form*, în „French Language Studues", 9, l999, 1-24.

Foulet, Lucien, 1925 - *Le developpement des formes surcomposses*, „Romania" LI, l925, 203-252.

Grevisse, Maurice/ Goosse, Andre 2008 – *Le bon usage*, Bruxelles, 2008.

Holtus, Gunter, 1995 - *Zur Verbreitung der formes surcomposees in der romanischen Sprachen*, în vol. *Konvergenz und Divergenz in den romanischen Sprachen* (hgs.Dahmen W., Metzeltin M., Schweickard W., Winkelmann O., Tubingen, Narr, 1995.

BDD-A1651 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:28 UTC)

Kim, Nam-Kil, 1975 - *The double Past in Korean*, „Foundation of Language", 12, 4, 529-536, 1975.

Melchior, Luca, 2012 - *Tra esperienzialita e iteravita :il passe surcompose a valeur speciale in francese (e in altri idiomi romanzi)*, „Revue de linguistique romane", 76, 2012, 65-98.

Oesterreich ,W./ Koch, P. 199o - *Gesprochene Sprache in Romania: Franzosisch, Italienisch, Spanisch*, Tubingen, Niemeyer, l990

Oesterreicher Wulf/Koch Peter 1985– *Sprache der Naehe – Sprache der Distanz*, în „Romanistisches Jahrbuch", 36, 1985, 15-43.

Roedel, Michael, 2007 - *Doppelte Perfektbildung und die Organisation von Tempus in Deutschen*, Tubingen, Stauffenburg, 2007.

Schaden, Gerhard 2009 – *Composes et surcomposes.Le „parfait" en francais, allemand, anglais et espagnol*, Paris, Harmatan, 2009.

Weineich, Harald 1964 -*Tempus, Besprochene und Erzaelte Welt*, Stuttgart, l964.

BDD-A1651 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:28 UTC)